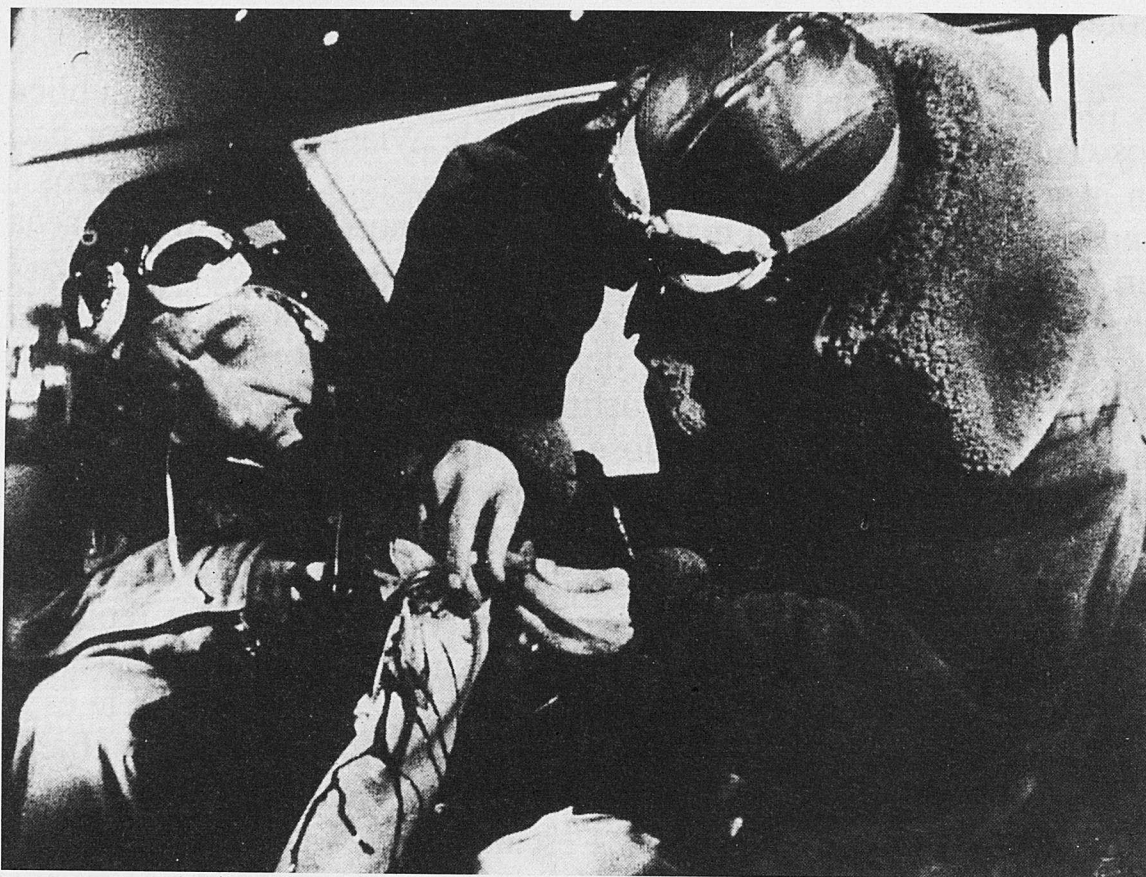

El commovedor entusiasme dels cineastes durant la guerra civil espanyola

Antoni M. Thomas

Sierra
de Teruel.

No dic jo que vénguin temps anunciadors de República. No ho sembla. Però sí que són temps, aquests, a la fi, de recordança i de reivindicació d'allò que va suposar aquella segona experiència republicana que històricament va tenir el nostre país, tot i que només sigui per a superar l'oblit interessat que es va practicar durant l'anomenada Transició i també durant tots els anys posteriors fins pràcticament despús-ahir, com qui diu.

No parlo d'un oblit total, és clar, perquè és cert que, en els quasi trenta anys que portem de Democràcia, l'etapa republicana que va del 1931 al 1936, en aspectes precisos ha estat públicament reconeguda. I sobretot, ha estat examinada, estudiada i investigada per historiadors i especialistes que han tret a la llum i al detall l'avanç que va suposar en tants i tants de camps que no enumeraré ara, però que parlen de la capacitat transformadora i modernitzadora d'uns homes i dones que s'apuntaren entusiàsticament a la gran tasca de treure el país del secular retard de tot ordre que arrossegava.

La Segona República desenvolupà, a més d'un gegantí esforç educatiu des de la primera etapa de l'ensenyament fins a la Universitat, múltiples plans per acostar la Cultura als ciutadans, en especial, els ciutadans de les zones rurals. D'aquesta manera, per primer cop els habitants de diversos indrets de

l'anomenada Espanya profunda descobriren, per exemple, el Teatre, la simple existència del qual desconeixien. Ho feren mercè experiències tan engrescadores com La Barraca, aquella mítica agrupació teatral dirigida per Federico García Lorca, que va recórrer els camps castellans oferint a públics inèdits fins aleshores, el coneixement directe d'autors clàssics i moderns, a més de l'emoció de la poesia recitada.

Però no he de seguir per aquesta banda, perquè d'allò que es tracta aquí és de repassar, amb més brevetat de la que voldria, només uns pocs aspectes d'aquella realitat cultural, tot i que limitats a l'etapa en la qual malauradament i sobtadament desembocaren aquells sis anys republicans. Em refereixo al Cinema que es va fer al llarg dels tres anys de guerra a la zona republicana.

I és així perquè és en aquella convulsa i tràgica etapa quan es desenvolupa una inusitada activitat cinematogràfica sense precedents al país i quan es realitzen també una sèrie de films, en general circumscriïts, això sí, al camp del documental de propaganda i de guerra, que a més del valor testimonial que mantindran per sempre més, mostren en no poc casos una estimable capacitat creadora.

De l'etapa anterior, dels sis anys de la Segona República, no cal dir massa pel que fa a la innova-

ció del Cinema de l'època. Les produccions cinematogràfiques no es distingeixen en res de les que es realitzaren els anys anteriors i la incipient indústria només experimenta un cert avanç pel que fa a la consolidació d'algunes empreses productores. Poc més.

Però cal destacar, això sí, i com no podia ser d'altra manera, el film documental de Luís Buñuel, *Tierra sin pan* (1933), obra emblemàtica d'aquella època, realitzada l'any 1933 a la deprimida regió de Las Hurdes, al nord d'Extremadura, considerada des feia temps, un exponent del retard econòmic, social i humà de tot el país.

És cert que la regió de Las Hurdes ja havia estat filmada onze anys enrere (pel càmera Armand Pou) seguint la visita reial que havia fet Alfonso XIII tractant de silenciar el ressò produït pels treballs científicomèdics del francès Maurici Legendre l'any 1915, que havia realitzat un complet treball de camp demostrador de l'escandalós subdesenvolupament que patien els habitants de la zona. I és cert també que per Las Hurdes s'hi havien interessat Unamuno i Gregorio Marañón, que publicà un treball sobre la incidència de la malaltia del goll, estudi que segurament va conèixer Luís Buñuel, recent retornat a Espanya i desitjós d'incorporar-se a tasques d'ajut a la República.

Ja és sabut que Buñuel va poder realitzar el seu projecte gràcies a un bitllet de loteria premiat. El pedagog i artista aragonès Ramón Acín, amic de Buñuel, li va prometre que en cas de guanyar la loteria financera el film. I malgrat semblí mentida, així va ser. El bitllet va resultar premiat i l'anarquista Acín, que moriria assassinat els primers dies de la Guerra Civil, va complir la promesa. Contant amb la fotografia del romano-francès Eli Lotar, el guió de Pierre Unik, l'ajuda d'Acín i de Ramón Sánchez Ventura, Luís Buñuel va rodar un documental de 27 minuts, considerat avui una de les obres mestres del gènere.

Per a trobar altres mostres d'aquesta qualitat referides al cinema de l'època, ens hem d'introduir en la Guerra Civil: Jori Ivens, documentalista més que reconegut aleshores, filmarà *Spanish Heart*. Malraux rodarà *Sierra de Teruel* que finalitzarà a París, allunyat del front de guerra. Els russos Roman Karmen i Boris Makaseiev, multiplicaran els reportatges en els fronts i també en les rereguardes del País Basc, de Madrid, d'Aragó..., aconseguint imatges que des d'aleshores són usades en els múltiples documentals que es realitzen sobre el tema i que varen ser el nucli del documental *Ispanija*, estrenat a Moscou ja acabada la guerra. També el britànic Montagu filma càmera en mà. I als USA es muntarà amb imatges procedents de tants de reportatges cinematogràfics exhibits en les actualitats europees i també amb imatges aconseguides del bàndol franquista, el film *Spain in flames*, de la realitzadora Helen van Dongen, amb text de Ernest Hemingway.

El suport de cineastes nord-americans es materialitzà també amb dues produccions de la productora progressista *Frontier films* que roda els

Cartell d'Aurora de esperanza.

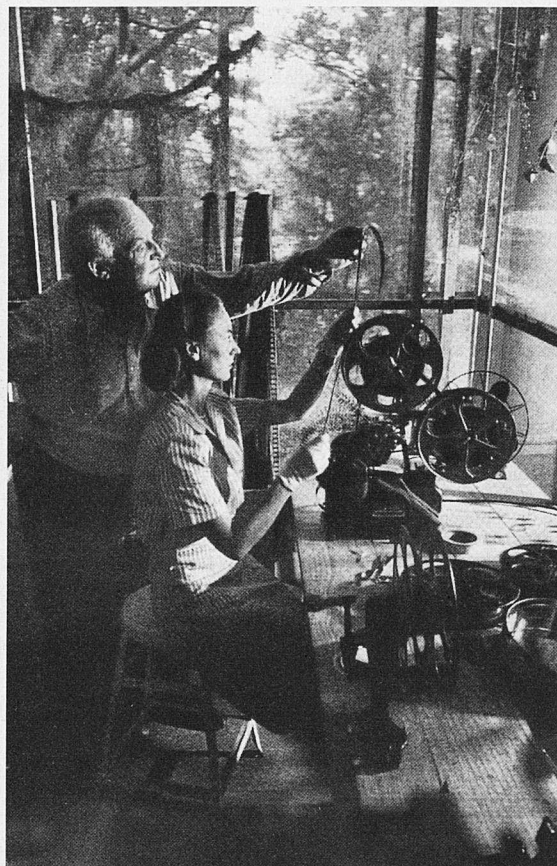
Cartell del documental España 1936.

documentals *Herat of Spain* (muntat als USA per Paul Strand i Leo Hurwitz a partir del material enviat per Jori Ivens, Roman Karmen, Boris Makaseiev i d'altres), i *Return to Life* (en el qual col·laborà el fotògraf francès Henri Cartier-Bresson), i encara *Spain fights on*, de Harry Foster, sempre a partir de material aconseguit per operadors en els fronts de guerra. I no és possible oblidar alguns films de ficció

Foto esquerra:
Ernest
Hemingway i
Joris Ivens,
durant el
rodatge de
*Tierra de
España*.

Foto dreta:
Helène Van
Dongen
(realitzadora
de *Spain in
flames*) i
Robert Joseph
Flaherty.

basats en la guerra civil espanyola i produïts per Hollywood. La United Artis, mentre altres productores com la Paramount es decantarien per alguna que altra pel·lícula favorable als franquistes, realitzà *Blockade*, dirigida per William Dieterle i amb Henri Fonda i Madeleine Carroll en els papers protagonistes. Es tracta d'un dèbil melodrama mesclat amb història d'espies, que tot just va poder ser estrenat als USA i que anys després quedaria inclosa en una llista negra de films suposadament procomunistes, quan la veritat és que, amb prou feines, se'l podia considerar pacifista.

Mentre, cineastes espanyols també realitzaven múltiples treballs cinematogràfics de temàtica bèl·lica. Destacarà el reportatge *Movimiento Revolucionario en Barcelona*, (1936) produït per la CNT i que dirigeix el periodista Mateu Santos. Recull les primeres imatges d'una Barcelona eufòrica després d'haver aconseguit avortar el cop d'estat franquista. Algunes de les seves colpidores escenes documentals, aquelles que mostren l'exposició pública de les mòmies del convent de les Saleses assaltat pels anarquistes, varen ser aprofitades, mesos després de l'estrena, pel bàndol franquista, per a mostrar la "barbàrie" republicana. Una còpia del film havia caigut en mans dels "nacionals", entregada per l'encarregat de fer-la arribar als comitès francesos de suport a la República.

Especialment activa es mostra la secció cinematogràfica del sindicat CNT que produeix diversos documentals rodats per operadors propis, alguns d'ells anònims encara avui, en les mateixes trinxe-

res. Altres com Adolfo Aznar, Valentín R. González, Joaquín Quadreny, Antonio Polo, Armand Guerra, són cineastes que realitzaran films de propaganda dirigits a mostrar el moment bèl·lic o a il·lustrar aspectes de les col·lectivitacions en el camp. A més de ser avui documents gràfics d'inestimable valor, són la prova de l'entusiasme amb el qual els cineastes de l'època s'abocaren a la defensa de la República amb l'arma del Cinema, seguint el model soviètic o les tendències del gènere a Europa. Altres desenvoluparen aquesta dedicació produint alguns films d'argument, com *Aurora de esperanza* (1937), d'Antoni Sau; *Barrios Bajos* (1937) de Pere Puche, o *Nosotros somos así*, de Valentín R. González, i rodant també en variant còmica pel·lícules com la de Francisco Elías, *No quiero, no quiero* (1937); o *Nuestro culpable* (1937) de Fernando Mignoni, o *Paquete, el fotógrafo público número uno* (1938), d'Ignacio F. Iquino, que després, en els subsegüents anys de dictadura franquista, destacarà com un dels cineastes més entregats al barroer cinema comercial de l'època. Però no és el cas de la majoria dels cineastes republicans que, començant per Luís Buñuel i acabant pel més humil de tots ells, tingueren l'exili com únic destí. No seria menyspreable que la Fundació "Sa Nostra", a través dels seus més que refermats cicles de Cinema en dediqués un a revisar bona part d'aquestes mostres de tan apassionant època d'inusitada producció cinematogràfica en un país aleshores profundament regirat pel drama de la guerra. ■